

kım usul meselelerine yer vermeyen müellif bunları *el-Medħal fi 'ilmi'l-ħadîs* (Beyrut - Halep 1352/1932) ve *el-Medħal ilâ ma'rifeti's-Şaħîħayn* gibi eserlerinde ele almıştır. İncelediği usul konularını senedleriyle birlikte zikreden müellif, bu çalışmasında gerekli dikkati göstermeden hadis yazmaya kalkışan öğrencilere rehberlik etmeyi hedeflemiştir (*Ma'rifetü 'ulûmi'l-ħadîs*, s. 1-2). Onun bu eserinde belli usul konularına yer vermemesi çalışmasının düzenli olmadığı eleştirisine yol açmıştır (Kettânî, s. 314).

Ma'rifetü 'ulûmi'l-ħadîs'te her konu "nev" başlığı altında açıklanmış ve sened, metin, ricâl ilmi, hadis rivayet âdâbi gibi meseleler büyük ölçüde düzensiz bir şekilde sıralanmış, daha sonraları usul konuları içinde yer almayan Hz. Peygamber'in gazveleri, çeşitli itikadî fırka mensuplarının değerlendirilmesi meseleleri de birer bölüm kabul edilmiştir. Hadis usulü konularını ulûmü'l-ħadîs tabiriyle ifade eden ve bunu eserinin isminde kullanan ilk muhaddis muhtemelen Hâkim en-Nisâbüri'dir. Çalışmada başlıklar muhtevayı yansıtabilecek şekilde ayrıntılı olarak konulmuş, hemen her meselede müellifin kanaati o bölümün sonunda açıklanmıştır. Ancak tarifler, terimlerin yerleşip yaygınlaştığı ileriki dönemlerde olduğu gibi bütün yönleriyle ele alınmamıştır.

İbn Haldûn ve Tâhir el-Cezâirî gibi âlimler eserin değeri üzerine önemli açıklamalar yapmışlardır (Hatîb el-Bağdâdî, neşredenin girişi, s. 220). Bilhassa Tâhir el-Cezâirî *Tevcihü'n-nazar*'ında, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-ħadîs*'in henüz nâdir yazmalar arasında bulunduğu bir dönemde ondan uzun iktibaslar ve özetler yapmış (I, 182-188), çeşitli açıklamalarda bulunmuş, hatta bunları kitabına dahil ettiği halde (I, 290-291) çok yerde kaynağına işaret etmemiştir.

Seyyid Muazzam Hüseyin *Ma'rifetü 'ulûmi'l-ħadîs*'in sekiz nüshasını karşılaştırarak eseri yayımlamış (Haydarâbâd 1935), daha sonra bu neşir esas alınarak kitabın birçok baskısı yapılmıştır (Kahire 1368/1937; Beyrut 1965; Medine - Beyrut 1397/1977 ofset baskı). Eser *Ma'ârif-i Ĥadîs* adıyla Urduca'ya çevrilmiştir (trc. Ca'fer Şah Phulvârî, Lahor 1970).

Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *el-Müstahrec 'alâ kitâbi 'Ulûmi'l-ħadîs li'l-Ĥâkim* adlı bir kitap kaleme aldığı belirtilmektedir. Abdullah b. Süleym b. Selâme es-Sâidî *Menhecü'l-Ĥâkim en-Nisâbüri fi kitâbihî Ma'rifeti 'ulûmi'l-ħadîs ve taħrici'l-eħdîsi'l-merfû'a* adıyla bir

yüksek lisans tezi hazırlamış (1408, Câmîyatü Ümmi'l-kurâ külliyyetü's-şerîa), Muhammed b. İbrâhim Lühaydân da *Tertibü eħdîsi Ma'rifeti 'ulûmi'l-ħadîs* ismiyle eserdeki hadisler üzerine bir çalışma yapmış ve bunu Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî'nin *el-Müsned*'i üzerine yaptığı çalışmasının sonunda yayımlamıştır (Riyad 1408/1988).

BİBLİYOGRAFYA :

Hâkim en-Nisâbüri, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-ħadîs* (nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin), Haydarâbâd 1935 → Medine - Beyrut 1397/1977; a.mlf., *el-Medħal ilâ Kitâbi'l-İktl* (nşr. Fuâd Abdülmün'im Ahmed), İskenderiye 1403/1983; Hatîb el-Bağdâdî, *er-Riħle fi talebi'l-ħadîs* (nşr. Nüreddin İtr), Beyrut 1395/1975, neşredenin girişi, s. 220; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 276; Mahmûd et-Tahhân, *el-Ĥâfiz el-Ĥaĥib el-Bağdâdî ve ešeruhû fi 'ulûmi'l-ħadîs*, Beyrut 1401/1981, s. 405-413; Muhammed Abdülazîz el-Havli, *Târîhu fününi'l-ħadîsi'n-nebevi*, Beyrut 1406/1986, s. 25; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1416/1995, I, 13, 182-188, 290-291; Mücteba Uğur, *Hadîs ilimleri Edebiyatı*, Ankara 1996, s. 134-135; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 314.

İBRAHİM HATİBOĞLU

MÂRİFİ TEKKESİ

İstanbul-Kartal'da Rifâiyye'nin Mârifiyye kolunun âsitânesi ve pîr makamı olan tekke.

Kartal ilçesi Çavuşoğlu mahallesinde Ankara caddesi üzerinde yer alan tekke, Rifâiyye'nin Mârifiyye kolunu tesis eden Seyyid Mehmed Mâriñî (ö. 1842) tarafından kurulmuştur. Tevhidhâne binasının mimari özellikleri tekkenin 1818 yılında yaptırıldığına ilişkin kayıtları desteklemektedir. 1785 dolaylarında Mısır'dan İstanbul'a gelerek tekkesini kurduğu rivayet edilen Mehmed Mâriñî'nin tarikat yapılarının çoğunun tarihçesinde görüldüğü üzere başlangıçta tarikat faaliyetlerini evinde yürüttüğü, daha sonra aynı yere tam teşekküllü bir tekke inşa ettirdiği düşünülebilir. Nitekim halifelerinden Şeyh Ali Kuzu'nun 1805'ten önce Kasımpaşa'da bir zâviye tesis etmiş olması, Kartal'daki tarikat faaliyetinin âsitânenin kuruluşundan en az on üç yıl önce başladığını kanıtlamaktadır.

Tevhidhâne, türbe, harem, selâmlık, derviş hücreleri, mutfak gibi birimlerden oluştuğu bilinen Mâriñî Tekkesi'nin binaları 1894 depreminde hasar görmüş, bu tarihten hemen sonra onarıma geçilmiştir. Tekkelerin kapatılmasının (1925) ardından son şeyhin ailesi tarafından konut

olarak kullanılmaya devam edilen harem dairesi dışındaki bölümler harap olmaya yüz tutmuş, 1940'tan sonra tevhidhâne ve türbe hariç diğer birimler ortadan kalkmıştır. Bâninin neslinden Mehmet Mâriñî Valvaçtorunları 1964 civarında tevhidhâne ve türbeyi tamir ettirmiş, çevre sakinlerinin yardımıyla 1976'da tekrar onarılan tevhidhâne bu tarihten itibaren cami olarak kullanılmaya başlanmış, 1980'de türbe tekrar onarım geçirmiş, tevhidhâneye son cemaat yeri, minare ve şadırvan eklenmiştir.

Eski İstanbul'un uzak banliyölerinden Kartal'ın güney sınırında Kartal-Pendik yolu üzerinde iskân alanının dışında tesis edilen ve yakın zamana kadar çevresi bostanlarla kaplı olan Mâriñî Tekkesi günümüzde oldukça yoğun bir yerleşme dokusuyla kuşatılmış bulunmaktadır. Tekkenin yerinde daha önce gâziyân-ı Rûm'dan bu semte adını vermiş olan Kartal Baba'nın makamının bulunduğu rivayet edilir. Tevhidhâne arsanın batısında Ankara caddesi üzerinde yer almakta, bunun kuzeyinde türbeyle küçük hazîre bulunmakta, ortadan kalkmış olan diğer birimlerin ise konularını tesbit edilememektedir. Ancak tevhidhânedeki kadınlar mahfiline ait bağımsız girişin doğuya açılmasından hareketle harem dairesinin bu yönde bulunduğu söylenebilir.

Dikdörtgen bir alanı (10,30 × 8,80 m.) kaplayan tevhidhâne iki katlı olup duvarları moloz taş ve tuğla ile örülmüş, üzeri kırma çatıyla kapatılmıştır. Aslında alaturka kiremitlerle kaplı olması gereken çatı halen çinko levhalarla kaplıdır. Yapı ardiye olarak kullanılan bir bodrumun üzerine oturur. Tevhidhânenin planı, duvarların sınırladığı dikdörtgenin içine yer-

Mâriñî Tekkesi - Kartal / İstanbul

leştirilmiş 6,30 m. çapında bir daireden meydana gelmektedir. Âyinlere tahsis edilmiş olan bu yuvarlak planlı kesim, mihrap-cümle kapısı eksenine üzerine ve mihraba teğet olarak yerleştirilmiştir. Çatı altında gizlenen bağdâdî sıvalı kubbe iki kat yüksekliğindeki daire planlı bölümü taçlandırır. Dikdörtgenle daire arasında kalan ve âyin alanını üç yönden (batı, doğu ve kuzey) kuşatan iki katlı mahfillerin sınırında eşit aralıklarla on ikişer adet ahşap dikme sıralanır. Her iki katta da ikisi mihrap duvarına gömülmüş bulunan bu dikmeler daire kesitli olup Dor nizamında başlıklarla donatılmıştır. Zemin katta kuzey duvarının ekseninde sepet kulpu biçiminde bir kemere sahip olan giriş, güney duvarının ekseninde de yarım daire planlı ve yuvarlak kemerli mihrap yer alır. Bu katta güney ve kuzey duvarlarında ikişer, batı ve doğu duvarlarında üçer, üst katta ise her duvarda ikişer pencere açılmış, bütün bu açıklıklar sepet kulpu biçiminde kemerlerle geçilmiştir. Tevhidhâne binasında kullanılan kemer tipi, ayrıca yuvarlak kemer ve Dor nizamında başlıklar, II. Mahmud döneminde Osmanlı mimarisini etkilemeye başlayan Fransa kaynaklı empire üslûbundan alınmıştır. Yapıda hiçbir süslemeye yer verilmemiş olması da aynı üslûbun etkisiyle açıklanabilir.

Dış görünümüyle tek katlı sıradan bir konutu andıran türbe kâgir duvarlı ve

kırma çatılı basit bir yapıdır. Dikdörtgen planlı (7,60 × 6,00 m.) esas türbe mekânının kuzeyinde, yine dikdörtgen planlı (2,75 × 1,60 m.) bir giriş bölümü bulunur. Sepet kulpu biçiminde kemerleri olan sekiz adet pencereyle aydınlanan ve küçük bir mihrapla donatılmış bulunan türbede tekkenin dört postnişini, ayrıca ikinci postnişin Şeyh Ali Sâbit Efendi'nin eşi Enise Hanım, kızı Şerife Hâdiye Hanım ve oğlu Şeyh Seyyid Ahmed-i Sayyâd gömülüdür. Türbenin yanındaki küçük hazirede tekkenin bazı mensuplarına ait kabirler vardır.

Tekkenin ortadan kalkmış bulunan bölümlerinin mimari özellikleri tesbit edilememiştir. Ancak padişahlardan, tekkenin zengin mensuplarından ve Evkaf Nezâreti'nden gelen yardımlar sayesinde mutfağın bir imaret gibi faaliyet gösterdiği, şeyh dairesi olarak anılan selâmlığın büyük taş merdivenli geniş kapısı üzerinde "Âsîtâne-i Mâriyye" yazılı bir kitabenin bulunduğu bilinmektedir.

Mâriî Tekkesi'nin mimari açıdan en ilginç yönü tevhidhânedeki âyin alanının yuvarlak planlı olarak tasarlanması ve on iki adet dikmeyle kuşatılmasıdır. On iki imamı sembolize eden bu düzenleme on iki terklı Rifâî tâc-i şerifinde görüldüğü gibi Bektaşîler'in kullandığı hemen bütün tarikat eşyasında, ayrıca bu tarikatın İstanbul'daki en önemli tesisi olan Merdivenköy Tekkesi'nde meydan evinin tasarımında da karşımıza çıkmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, V, 270; Necmi Tarkan, *Kartal'da Kurulmuş Bir Tarikat: Ma'rifîye*, İstanbul 1964; M. Baha Tanman, "Maarifi Tekkesi", *DBİst.A*, V, 232-233; Ekrem Işın, "Rıfâîlik", a.e., VI, 328.

M. BAHA TANMAN

MÂRIKA

(bk. HÂRİCİLER).

MÂRIYE

(ماریة)

Mâriye bint Şem'un el-Kıbtîyye
(ö. 16/637)

H. Peygamber'in câriyesi.

Babası Mısır'ın Saîd bölgesinden ve Kıbtî denilen yerli halkındandır. Ancak onun aslen İranlı veya Rum olabileceği de kaydedilmiş (Hamîdullah, II, 745), annesinin hristiyan bir Rum olduğu belirtilmiştir.

H. Peygamber, hicretin 7. (628) yılında komşu ülkelerin hükümdarlarını İslâmiyet'e davet etmeye başlayınca Bizans'ın İskenderiye valisi ve Mısır mukavkısı olan Cüreyç b. Mîna'ya da Hâtıb b. Ebû Beltea ile bir mektup gönderdi. Mektubu okuyup ona değer verdiği, hatta benimsemesine rağmen Bizans imparatorundan çekindiği için İslâmiyet'i kabul etmediği ileri sürülen Cüreyç b. Mîna (Belâzürî, I, 449), Resûl-i Ekrem'e yazdığı cevabî mektupla birlikte câriyelerinden Mâriye ile kız kardeşi Sîrîn'i, bir rivayete göre de bunlarla birlikte başka iki câriyeyi (Taberî, II, 128), Mâriye'nin amcasının oğlu Me'bûr adlı hadım ağasını, ayrıca 1000 miskal altın, kıymetli elbiseler, kumaşlar, güzel kokular, bir merkep, bir katır (bk. DÜLDÜL) vb. hediyeler yolladı.

Hâtıb b. Ebû Beltea'nın Medine'ye dönerken yanındakilere İslâmiyet'i anlattığı, Mâriye ile Sîrîn'in müslüman olduğu, Me'bûr'un ise daha sonra Resûl-i Ekrem hayattayken İslâmiyet'i kabul ettiği veya Mâriye ile Sîrîn'in Medine'de H. Peygamber'in tebliği üzerine İslâm'a girdiği zikredilmektedir (İbn Sa'd, I, 134; Zübeyr b. Bekkâr, s. 56). Resûlullah Mâriye'yi kendine câriye olarak aldı, Sîrîn'i de şair Hassân b. Sâbit'e hediye etti. Mâriye bir müddet Ümmü Süleym bint Milhân'ın (bazı kaynaklara göre Hârîse b. Nu'mân) evinde misafir edildi, ardından Medine'nin Avâli (Âliye) semtindeki Kuf bölgesinde bulunan bir eve yerleştirildi.

Bazı kötü niyetli kimselerin (Şî'a'ya göre H. Âişe'nin, bk. Şeyh Müfîd, s. 5) Mâriye ile onun hizmetinde bulunan bir Kıbtî veya Mısır'dan birlikte geldikleri hadım köle hakkında dedikodu çıkarması üzerine Resûlullah bu iddiayı araştırmak için H. Ali'yi görevlendirdi; Kıbtî'nin de hadım olduğu ortaya çıkınca dedikodu kapandı. H. Hatice dışında hiçbir hanımından çocuğu olmayan Resûl-i Ekrem'in 8 yılının Zilhicce ayında (Nisan 630) Mâriye'den bir erkek çocuğu dünyaya gelince (bk. İBRÂHİM) Mâriye ümmüveled statüsüne geçerek hürriyetine kavuştu.

Güzel bir hanım olduğu belirtilen Mâriye'ye Resûl-i Ekrem'in ilgi göstermesi başta H. Âişe olmak üzere diğer eşlerinin kıskanmasına yol açtı. Bir defasında Hafsa, evinde bulunmadığı sırada Resûlullah'ın orada Mâriye ile beraber olduğunu öğrenince çok üzülmüş, H. Peygamber de bu konuyu kapatmasını tembih ederek artık Mâriye'yi kendine haram kıldığına dair yemin etmişti. Bunu Peygamber hanımları için bir müjde kabul

Mâriî Tekkesi'nin semâhâne tarzındaki tevhidhânesinden bir görünüş

